

DE LA VIDA DES DEL LLINDAR DE LA MORT. ELS TESTAMENTS MEDIEVALS DE LES BARONIES DE PALAFOLLS I MONTPALAU

Xavier Soldevila i Temporal
SSOM

RESUM

Aquest article pretén mostrar les possibilitats dels testaments tardomedievals per entendre diversos aspectes de la societat dels segles XIV i XV. Des d'aspectes demogràfics, com les estructures familiars o l'esperança de vida, fins a temes culturals, com les devocions religioses més populars, passant per qüestions socials i econòmiques, com els sistemes de crèdit i, sobretot, les diferències de riquesa i poder en el si de les comunitats pageses i vilatanes. La recerca es concentra essencialment en els testaments atorgats a la notaria del terme del castell de Palafolls a les primeres dècades del quatre-cents.

PARAULES CLAU

Testament - família - religiositat - diferenciació social - poblament medieval

ABSTRACT

The aim of this paper is to show the utility of medieval last wills to understand the society of the Late Middle Ages. All sort of subjects, ranging from demography to religion or social relations, can be easily worked through such interesting and abundant sources. This research will be based upon notary books from the jurisdictional term of Palafolls, during the first decades of the 15th Century.

KEYWORDS

Last will - family - religion - social differences - medieval settlement

Introducció

La importància dels testaments per conèixer la vida de les classes populars medievals no només és un fet reconegut per tothom, des de fa anys, sinó que, en el cas del Maresme barceloní, disposem dels sòlids treballs de Montserrat Richou, que confirmen el valor d'aquestes fonts.¹ Aquesta comunicació, de manera molt més modesta, pretén analitzar com els testaments del Maresme gironí –bàsicament, de les baronies dels castells de Palafolls i Montpalau, il·lustrades al mapa 1– també aporten informacions valuoses sobre les condicions de vida de pagesos i vilatans tardomedievals.

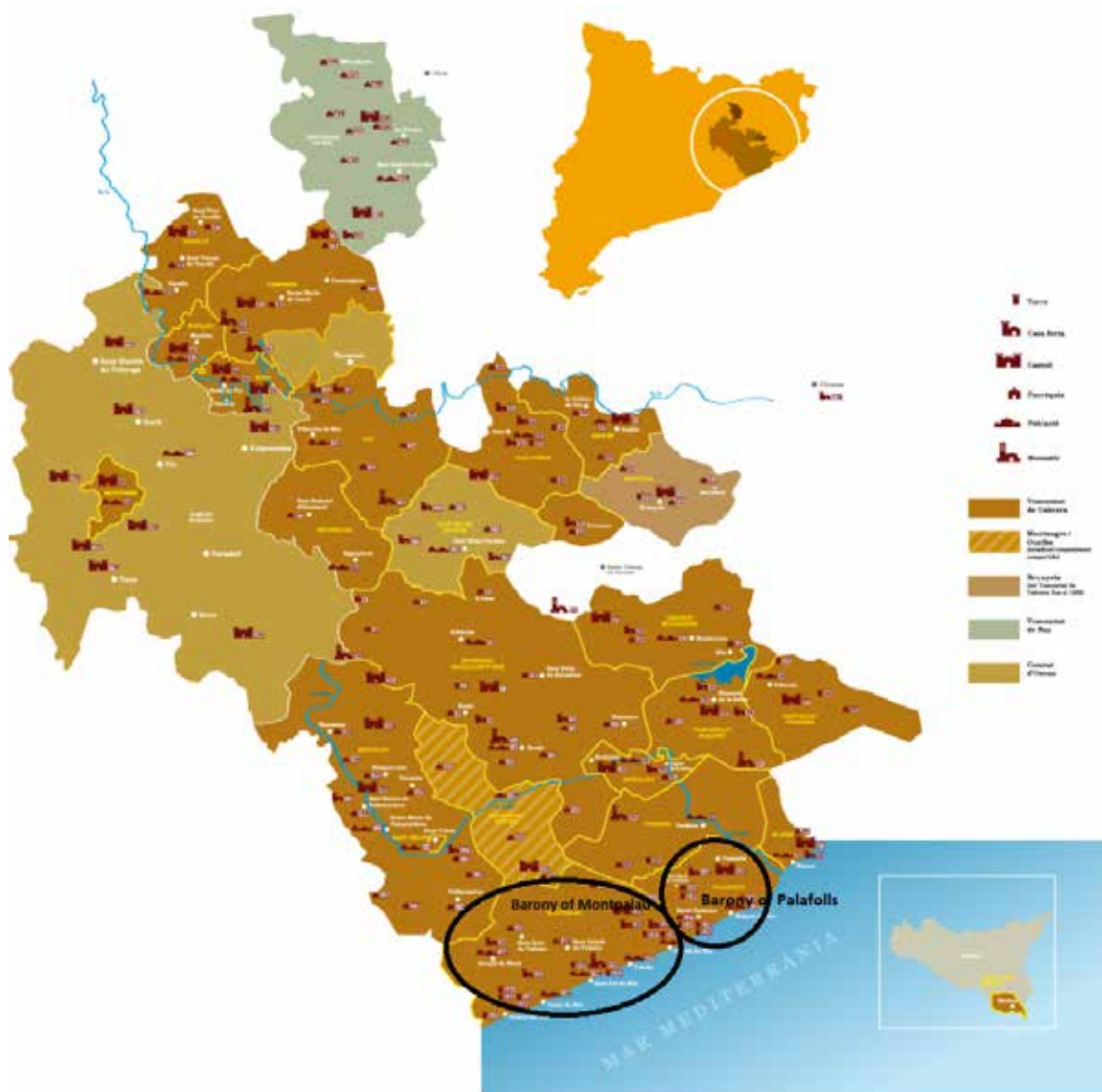
La base documental del treball la proporcionen, d'una banda, els registres notariais de les baronies esmentades, a la zona costanera del vescomtat de Cabrera; i, d'altra banda, diversos fons patrimonials en pergamí. Tot plegat es troba custodiat a l'Arxiu Fidel Fita d'Arenys de Mar i a l'Arxiu Històric Municipal de Calella, amb algunes referències puntuals procedents de l'Arxiu Històric Nacional de Catalunya i de la Biblioteca de Catalunya. No es tracta d'un buidatge sistemàtic de tots els testaments medievals que es troben en aquests arxius, sinó d'una mostra aleatòria que pivota, això sí, al voltant de la totalitat del contingut del volum 566 de la notaria palafollenca, en el qual s'inclouen una quarantena llarga de testaments del terme del castell de Palafolls. Com no podia ser d'altra manera, la mostra de la primera dècada del segle xv –concretament, entre el 1401 i el 1414– ofereix poca varietat sociològica i geogràfica: s'hi recullen les darreres voluntats de vint-i-cinc pagesos i onze pageses del terme del castell de Palafolls –la majoria, de la parròquia de Sant Genís de Palafolls, però alguns de la parròquia de Santa Maria de Pineda–, així com sis vilatans i quatre vilatanes, habitants de la Vilanova de Palafolls, l'actual Malgrat, població que aleshores tenia poques dècades d'història.² La poca varietat de la mostra, per tant, no permet fer gaires comparacions amb altres grups socials, però sí que possibilita contrastar pagesos i vilatans, i entrellucar que no tots els pagesos ni tots els vilatans eren iguals. Uns testaments la redacció dels quals no implicava necessàriament la mort immediata del testador. I, de fet, en la mostra palafollenca, els quaranta-sis testaments corresponen, en realitat, a quaranta-cinc persones, atès que n'hi ha una, Sança, la dona del pagès Gerard Crossa, que va testar dues vegades, una el 1411 i una altra el 1414. I, de fet, tampoc no va morir en aquesta segona data, perquè el 1425 encara se li documenta un tercer testament, qui sap si el darrer.³

1 RICHOU, MONTSERRAT *La terra, la família i la mort al Baix Maresme (1348-1486)*. Lleida, 2012.

2 SOLDEVILA, XAVIER *Entre el Capaspre i la Tordera. Orígens i primeres passes de la vila de Malgrat*. Malgrat, 2018.

3 AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 575 (9-IX-1425).

MAPA 1

Marmessories i llegats pietosos

És cosa sabuda que els testaments medievals s'inicien amb els nomenaments de marmessors, l'elecció del lloc de sepultura i un seguit de donacions pietoses que solien estar definits pels costums de cada lloc. Era freqüent que les marmessories fossin assumides de manera parcial o total per parents propers. De fet, dels quaranta-sis casos documentats entre el 1401 i el 1414, tan sols en sis no hi ha cap parent entre els marmessors. Esposos, pares, fills i germans assumien la major part de les marmessories, tot i que hi havia excepcions, com quan, el 1408, Antoni Gelat, ferrer de la Vilanova de Palafolls, escollia com a marmessors el seu sogre, a banda del propi pare; o quan, el 1411, la marmessoria del pagès Pere Oliver Duran era assumida pel seu gendre⁴. En la immensa majoria dels casos, els marmessors, a més, eren veïns dels mateixos testadors, per bé que tampoc era sempre així, fet que mostra com els horitzons geogràfics dels pagesos i els vilatans medievals podien tenir una certa volada.⁵ Era el cas d'Avinyet, vídua de Guillem Rourich, de la parròquia de Santa Maria de Pineda, la marmessoria de la qual quedava, el 1414, en mans del seu germà, Joan Oliver, veí de Castelló d'Empúries, i del seu gendre, Francesc Soler, mercader de la ciutat de Barcelona.⁶

Pel que fa al lloc on els testadors demanaven que se'ls enterrés, tampoc no hi ha sorpreses. Els cementiris de la pròpia parròquia –de Sant Genís de Palafolls o de Santa Maria de Pineda– eren els que es triaven de manera majoritària. Amb tot, aquí també hi ha alguna sorpresa, com quan, el 1410, Constança, dona del teixidor palafollenc Bernat Cassà, però originària de la parròquia de Lloret, on el seu pare, marmessor d'ella, encara vivia, demanava ser sebollida al cementiri de Sant Romà de Lloret⁷. I, tot just passades unes setmanes, era Caterina, la vídua de Guillem sa Clota, oller de la Vilanova de Palafolls, que es feia enterrar al cementiri de l'església de la vila de Blanes, per bé que en aquest cas no sigui possible demostrar que la dona fos d'origen blanenc.⁸ Acte seguit, els testaments desgranaven un seguit de llegats pietosos que sempre s'encapçalaven amb els atorgats a favor de l'església al cementiri de la qual el testador es feia en-

4 AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 566 (8-VII-1408) i (22-VIII-1411).

5 I, encara, el 1410, al seu testament, Guillem Feliu, esmentava 30 sous que sembla que li havien estat lliurats a l'illa de Sicília, a AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 566 (31-V-1410).

6 AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 566 (21-VII-1414).

7 AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 566 (10-X-1410). Al mateix registre es recull un testament de Narcisa, dona d'Antoni Salmó, de Lloret però que, sense que en sàpiguem els motius, testava al terme de Palafolls. També demanava ser enterrada al cementiri de Sant Romà de Lloret, però, en no ser originària del terme palafollenc, el seu testament s'ha exclòs de la mostra, a *Ibidem* (24-IX-1410). Una dècada més tard, Antònia, dona de Guillem Cortils, pagès palafollenc, però originària del veïnat de la Vilanova, de la parròquia de Tordera, demanava ser enterrada al cementiri torderenc, a AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 537 (23-VIII-1420).

8 AHFF, Notarial, vol. 566 (30-X-1410).

terror. El costum parroquial determinava una part d'aquests llegats: 12 diners era el dret de sepultura «acostumat» a la parròquia de Sant Genís de Palafolls.⁹ Quan la beneficiària dels llegats era el temple de Santa Maria de Pineda, les donacions sembla que eren més generoses, i, a més, diferenciaven entre els diferents sacerdots i servidors parroquials: el 1360, Ponç Ballester, del veïnat del Capaspre, llegava 3 sous al conjunt de clergues, 12 diners per ornamentar l'església, 6 diners al diaca, per portar la creu el dia de l'enterrament, i una punyera de blat al claver, per repicar les campanes el mateix dia; i, el 1410, el testament de Caterina, dona de Joan Monet Ballester, del mateix veïnat, recull unes donacions mimètiques: 3 sous a l'església per dret de sepultura, 12 diners al rector, 6 diners al diaca de la creu i una punyera de blat al claver campaner.¹⁰ El que també semblava una donació acostumada, tant a la parròquia de Les capelles – al mateix temple parroquial, escampades pel terme o a les parròquies veïnes –, d'obres o confraries de fidels, o de diferents iniciatives ornamentals, també vehiculaven algunes d'aquestes donacions, d'una manera més lliure i personal, en cada cas. El 1397, Narcís Ballester, del veïnat del Capaspre, a la parròquia de Santa Maria de Pineda, donava 2 diners per les llànties que les confraries respectives feien cremar a les capelles de Sant Quirze i Santa Susanna, situades als dos extrems de l'extensa parròquia pinedenca.¹¹ I el 1420 Antònia, dona de Guillem Cortils, de Sant Genís de Palafolls, llegava 2 diners a cadascuna de les parròquies del terme, sense detallar-ne el nom o la ubicació, així com 2 sous al «retaule de l'església de Palafolls», que per altres fonts sabem que havia estat encarregat per l'obra parroquial al conegut pintor gòtic Lluís Borraçà.¹² La creació dels nous nuclis de poblament a la Vilanova de Palafolls, i a la pobla de Calella, amb les seves capelles, dedicades als sants Antoni i Nicolau, i sant Telm, respectivament, ben aviat es van convertir en un destí habitual dels llegats testamentaris. El 1417, Pere Llorenç, veí benestant de la nova població, llegava 5 sous a la «caixa» de l'esmentada capella, demanant als responsables que fessin cremar tots els ciris que hi hagués;¹³ i, el 1465, Antoni de Puig, poderós batlle del terme del castell de Montpalau, i habitant de Calella, donava 20 sous perquè es fes un retaule a la capella de Sant Telm, establint que, si el retaule no s'arribava a fer, no seria necessari lliurar els diners.¹⁴ La creixent sofisticació de les obres i les confraries parroquials, i dels serveis que oferien –auxili

9 Als testaments es repeteix l'expressió «sepultura assueta scilicet duodecim denarios» a favor de l'església i clergues de Sant Genís de Palafolls.

10 AHMC, pergami 154 (22-V-1360) i 335 (1-VII-1410). I més exemples idèntics als testaments de Pere Monet Ballester, el 1378, o de Narcís Ballester, el 1397, a *Ibidem*, pergami 220 (12-V-1378) i 288 (16-X-1397).

11 AHMC, pergami 288 (16-X-1397).

12 "retotabuli ecclesie de Palaffollis", a AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 537 (23-VIII-1420). I XAVIER SOLDEVILA, *Entre el Capaspre i la Tordera. Orígens i primeres passes de la vila de Malgrat*. Malgrat, 2018, pàg. 164.

13 AHFF, Notarial, vol. 578 (29-XI-1417). I deixes, més modestes, a la mateixa capella als testaments de Francesc Parera –12 diners– i de Jaume Ferrer –6 diners–, un i altre de la Vilanova de Palafolls, a AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 573 (5-VIII i 13-XII-1420).

14 ANC, fons Desvalls-Roger (9-XI-1465).

a pobres vergonyants o rescat de captius—, al llarg del segle xv, també es nodrien essencialment d'aquestes donacions pietoses. Així, doncs, Francesc Parera, de la Vilanova de Palafolls, el 1420 llegava 12 diners a la Caixa dels pobres vergonyants de la parròquia de Sant Genís de Palafolls; i Antoni Ferrer, de la mateixa població, llegava a l'esmentada caixa 1 sou, tan sols uns mesos després.¹⁵ Alguns testaments són un veritable mostrari del ventall de possibilitats llegatàries que s'obrien a qui els atorgava. Era el cas del que va atorgar el ferrer Bernat Dalmau, de la Vilanova de Palafolls, que, també, el 1420, deixava, sempre a l'església de Sant Genís de Palafolls, 1 sou a l'Obra, 6 diners a la caixa dels pobres vergonyants, 4 diners per al retaule, mitja quartera de forment «per amor de Déu», així com 2 diners a cada capella de la parròquia, i 6 diners a la capella dels sants Antoni i Nicolau, de la Vilanova de Palafolls.¹⁶

I, en darrer lloc, els llegats testamentaris evocaven devocions i afinitats personals i vivencials. Algunes es poden entendre. És el cas de l'esmentada Constança, dona del teixidor Bernat Cassà i originària de Lloret, que feia un seguit de donacions a institucions de Blanes, possiblement explicades per seu origen forà: 2 diners a la capella de Santa Maria de la Riera, 2 diners a la capella del Vilar, 2 diners a la capella del castell blanenc, i un llençol a l'hospici de Blanes.¹⁷ D'altres se'ns escapen, com les generoses 2 lliures que el 1410 Guillem Feliu donava a la capella de Santa Maria del castell d'Argimon; o com la devoció a la Mare de Déu de Montserrat que mostraven els possessors del mas Jaubert, de Sant Genís de Palafolls: el 1405, Francesc Jaubert li llegava un ciri valorat en 1 florí; i cinc anys després era el seu fill, Bernat Jaubert, qui oferia un altre ciri, aquest d'11 sous de valor.¹⁸

Misses, almoines i beneficis eclesiàstics

Fora comptades excepcions, la majoria dels llegats que hem exposat fins ara recullen quantitats simbòliques, que no són indicatives del nivell econòmic del testador. No és aquest el cas dels encàrrecs de misses per l'ànima del difunt —i, sovint, dels seus parents difunts— i d'almoines. Sembla que el costum, si més no al terme de Palafolls, era que es deixés la mateixa quantitat de diners, tant per a les misses com per a l'almoïna.¹⁹ El contrast entre aquestes deixes és significatiu, atès que ens pot donar una

15 AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 573 (5-VIII i 13-XII-1420).

16 AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 573 (18-IX-1420).

17 AHFF, Notarial, vol. 566 (10-X-1410).

18 AHFF, Notarial, vol. 566 (31-V-1410), (3-X-1405) i (20-VI-1410). Francesc Jaubert, a més, llegava 12 sous a la capella de Santa Maria del castell de Blanes, i una punyera de blat al claver parroquial si repicava les campanes el dia del seu enterrament.

19 Lògicament, hi havia excepcions: el 1410, Antònia, dona de Pere Corts, llegava 60 sous per atendre, indistintament, una i altra finalitat; quatre anys després, Avinyet, vídua de Guillem Rourich, feia una generosa deixa de 40

primera impressió del nivell econòmic dels testadors. D'aquesta manera, dels trenta-sis pagesos i pageses del terme de Palafolls de qui documentem el testament, en vint-i-un casos es fan donacions d'aquesta mena, i la quantitat mitjana és de 40 sous, és a dir, 20 sous per a misses i 20 sous més per a almoines. Així, doncs, cal suposar que la situació de l'hereu del mas Carbó –que destinava 20 sous en total– no devia ser la mateixa que la de Sança, dona de Gerard Crossa, que quan testava, tant el 1411 com el 1414, llegava deu vegades més –200 sous– a aquestes finalitats.²⁰ El volum de la deixa de Sança explica que detallés com s'havien de gastar els 200 sous: els 100 sous de les misses s'havien de repartir entre les esglésies parroquials de Blanes i Sant Genís de Palafolls, i la capella de la Vilanova de Palafolls.²¹ I, encara, en alguns dels testaments s'hi esmentava la voluntat de celebrar les trenta-tres misses dites *de sant Amador*, una cerimònia que es va popularitzar als enterraments tardomedievals, i que, pel que sabem, es pagava a 1 sou per cada missa.²²

Un altre dels continguts que als testaments quatrecentistes diferenciava entre unes famílies i altres, fossin pageses o vilatanes, era la creació d'aniversaris o en la cessió de censals i violaris. El 1410, Jaume Bages encarregava al seu hereu que creés un aniversari a l'església local, el qual dotava amb un censal de 100 sous de preu i 5 sous de pensió, que ell mateix percebia.²³ I, novament, el testament de Sança, dona de Gerard Crossa, ens proporciona un bon exemple: el 1411, cedia a la seva neboda dos censals que li pagaven un parell de veïns, amb la condició que amb aquells diners creés una missa d'aniversari de 2 sous a l'església de Sant Genís de Palafolls; i, encara, llegava al prevere que disposés del benefici de la clau de la mateixa parròquia genisenca un tercer censal que li pagava un altre pagès local, amb la condició que fes tantes misses com la pensió permetés, a raó de 12 diners per cada missa.²⁴ Amb tot, són encara més

sous per a misses i 100 sous per a almoines; i, encara, Bernat Miquel Baldós deixava 25 sous per a misses i 15 sous per a almoines; tot plegat a AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 566 (2-VII-1410) i (21-VII i 12-IX-1414).

20 AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 566 (18-IV-1412) i (9-VII-1411 i 12-V-1414). La mediocritat del mas Carbó –a sota mateix del castell de Palafolls– era reconeguda per la seva mateixa possessora, ja establerta a Tordera, quan, el 1434, el definia com «de poc valor» i renunciava a tots els seus drets a favor del senyor directe, el sacerdot que servia a la capella del mateix castell de Palafolls, a AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 581 (9-XII-1434). Del mas Crossa, en canvi, n'hi ha –per ara– menys dades.

21 Aquesta divisió es feia en els dos testaments, i en el del 1414, a més, encarregava que l'hereu contractés set preveres per al dia del seu funeral, i deu canes de drap de lli per fer almoina als pobres.

22 Concretament en nou dels testaments. El 1414, Francesc Oliver Duran encarregava les trenta-tres misses de Sant Amanç, i hi assignava 33 sous, a AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 566 (Casa del testador, 27-VI-1414). Les trenta-tres misses de Sant Amador es documenten també als testaments de la baronia de Montpalau. El 1466, per exemple, Antònia, dona de Bernat Oliver, de la pobla de Calella, les demanava, i també assignava 33 sous per pagar-les, a AHMC, pergami 522 (3-VI-1466).

23 AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 566 (13-II-1410).

24 AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 566 (19-VII-1411). És interessant, això sí, que al segon testament de Gerarda tots els censals que cobrava els cedia a diferents parents, però no al temple parroquial.

significatives les disposicions testamentàries de Francesc Oliver Duran, de Sant Genís de Palafolls i casat amb la pubilla del mas del mateix nom, el qual, el 1414, manava, d'una banda, crear dos aniversaris a l'església local en honor de la Mare de Déu, que dotava amb el censal que li pagava l'hereu del mas Jaubert; i, d'altra banda, instituir un ciri que cremés perpètuament en l'elevació del Cos de Crist, i que finançava un altre censal, aquest de 10 lliures de preu, que lliurava el possessor del mas Valldejuli d'Avall. Al testament, a més, s'especificava que en cas que els censals fossin redimits, amb els diners del rescat se n'haurien de crear de nous, a raó de 12 diners de pensió per cada lliura de preu, una proporció habitual a principis del segle xv.²⁵

La dimensió més propera: parents i amics

Acomplerts els llegats pietosos en qualsevol de les seves formes, els testadors passaven a repartir els béns a favor de persones singulars. Abans de res, però, el costum feia deixar una quantitat simbòlica al senyor «natural» i als mateixos marmessors, amb independència que aquests darrers rebessin donacions per altres vies. Al terme de Palafolls, el llegat del senyor, sempre «en senyal de reconeixement», eren 12 diners, i en cap cas no s'especifica quin senyor n'era el beneficiari. Amb tot, que aquest llegat el fessin tant pagesos sotmesos a servitud com vilatans que n'estaven exempts fa pensar que el «senyor natural» no podia ser cap altre que el senyor jurisdiccional, és a dir, els titulars de la casa vescomtal de Cabrera.²⁶ I també es documenta arreu una gratificació als marmessors que solia ser de 5 sous, i que equivalia, aproximadament al salari que guanyava un treballador poc qualificat –macips, bastaixos o manobres– amb dos o tres dies de feina.²⁷

25 AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 566 (Casa del testador, 27-VI-1414). Francesc Oliver Duran també llegava 33 sous als frares predicadors de Girona, als quals encarregava la celebració de les esmentades trenta-tres misses de Sant Amador. De la benestança de la gent del mas Oliver Duran al primer quatre-cents en són testimonis els capítols matrimonials contractats el 1389 entre Avinyet, pubilla del mas, i el mateix Francesc Oliver Duran –originalment dit *Trià*–, que li aportava un dot –elevadíssim– de 3.000 sous; o l'heretament que feia el 1416 Avinyet, ja vídua de Francesc Oliver Duran, a favor del seu fill Pere quan es reservava 80 lliures del patrimoni per testar, alhora que establia que dels béns del mas caldria proveir el seu altre fill, de nom Antoni, d'un mestre que l'ensenyés llegir i escriure, tot plegat a AHFF, Notarial, vol. 553 (22-IV-1389) i vol. 571 (24-III-1416).

26 Al terme del castell de Montpalau, el «senyor natural» també era beneficiari de llegats part dels testadors, per bé que no sempre eren 12 diners. Es documenta, per exemple, el 1348, als testaments de Guillem Amat, de la pobla de Calella –12 diners–, i de Bernat Sala, de la parròquia de Sant Martí d'Arenys, i de la seva esposa, Agnès, –2 sous–, a AHNC, fons Desvalls, pergamins Roger-Vallseca (10-VII-1348) i Biblioteca de Catalunya, pergami 337 (10-V 16-VI-1348).

27 XAVIER SOLDEVILA, *Entre el Capaspre i la Tordera. Orígens i primeres passes de la vila de Malgrat*. Malgrat, 2018, p. 49. Hi ha algunes excepcions, com els 2 sous per marmessor que assigna el 1405 Bernat Noguera; o els 3 sous llegats per Miquel Baldós, a AHFF, Notarial, vol. 566 (13-I-1405 i setembre del 1409). I, és clar, les excepcions podien ser per la banda alta, com il·lustra que Pere, casat amb la pubilla del mas Oliver Duran, assignés 10 sous a cadascun dels seu marmessors, a AHG, Notarial, Palafolls, vol. 566 (22-VIII-1411).

I, finalment, arribava el moment de pensar en la gent més propera al testador. Aquí el ventall s'eixampla de manera important. Tant pel que fa als beneficiaris –des de parents més o menys identificables fins a personatges de qui ignorem la relació amb el testador– com pel que fa als béns llegats, que podien anar des de béns mobles o immobles fins quantitats de diner en efectiu, passant per drets sobre censos i pensions diversos. Dos exemples triats a l'atzar: Constança, dona del possessor del mas Pellicer, de Sant Genís de Palafolls: el 1410, llegava 10 sous al seu pare, 10 sous al seu germà, 10 sous a la seva mare, 10 sous al seu sogre, 10 sous i una gonella a la seva germana, 5 sous al seu cunyat, al seu marit li cedia una gonella, i li retornava l'escreix que li va fer quan es van casar, i, finalment, la seva mare rebia un cot de color blau d'ús diari; i, el mateix any, era una altra Constaça, aquesta, dona d'un sastre de la Vilanova de Palafolls, que deixava 10 lliures al seu marit, 10 sous a la seva filla, 5 sous a cadascun dels seus nets, així com un alberg a Sant Feliu de Guíxols a una segons filla.²⁸ Les generoses 10 lliures del darrer exemple, però, són més l'excepció que la norma, perquè la majoria dels llegats en efectiu no passaven dels 10 sous.²⁹ Aquesta modèstia sembla fàcil d'entendre: si es tractava de pares i germans o coneguts, no calia cedir grans fortunes, i si es tractava de fills, alguns ja havien rebut l'herència familiar amb anterioritat, i d'altres havien de ser dotats per l'hereu del matrimoni familiar en el moment oportú. Quan es tractava de peces de roba, en alguna ocasió se'n detallava la qualitat o, fins i tot, el valor sentimental. Així, doncs, quan el 1410 Sança, dona de Pere Riba, llegava un cot a la seva neboda, especificava que havia de ser «lo millor»; i quan, vuit dies més tard, Nicolaua, dona de Francesc de Puig, de la Vilanova de Palafolls, cedia a la seva mare un cot i un mantell, especificava que eren els mateixos que la mare havia donat a la filla en casar-se.³⁰ En unes poques ocasions, els béns llegats eren reserves de gra, com la quartera de mill i la de civada que el 1410 Jaume Bages cedia a l'hereu del mas Ros del Prat.³¹

I algun testament fins i tot ens permet observar la situació personal del testador o d'algun dels seus parents més propers, fet que ens apropa a les condicions materials de les seves existències. És el cas dels dos Jaume Bages, pare i fill, possessors del mas del mateix nom, que van atorgar els seus testaments amb tres anys de diferència. El primer va ser Jaume Bages, pare, suara citat, que testava el 1410 nomenant hereu dels seus

28 AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 566 (22-X-1410) (1410, data incerta).

29 Lògicament hi havia excepcions: el 1408, Antoni Gelat cedia al seu sogre 84 sous dels 100 sous que, prèviament, li havia llegat la seva difunta esposa; i, dos anys després, Sança, dona de Pere Riba, llegava 50 sous al seu marit, i 50 sous més al seu pare, a AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 566 (8-VII-1408) i (15-VI-1410). La família del mas Oliver Duran, ja citats com a potentats locals, també eren més generosos: Sança, la mare d'Avinyet, abans citada, deixava 20 sous a cadascun dels seus tres nets, Pere, Jaume i Joan; i quan, nou anys després, el testador era el seu marit Pere, donava 50 sous al seu net Pere, a AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 566 (24-XI-1402) i (22-VIII-1411).

30 AHFF, Notarial, Palafolls, vol. (15 i 23-V -1410).

31 AHFF, Notarial, Palafolls, vol. (13-II-1410).

béns el seu fill, que també es deia Jaume Bages. L'atzar, però, va fer que el vell Jaume Bages no morís, i que, en canvi, el 1413 qui atorgués el testament fos el seu mateix fill Jaume. Aquest va tenir cura que la seva hereva, la seva filla Sança –que devia ser de poca edat, atès que el mateix pare li nomenava un tutor, oncle de la nena i veí de Sant Cebrià de Vallalta–, es cuidés del manteniment del vell Jaume Bages. D'aquesta manera, establia que dels béns del mas Bages es garantís no només el proveïment del seu pare en menjar i beguda, sinó que cada any rebés tres canes de drap de burell –drap de consum popular– per fer-se una gonella i un caperó, així com unes sabates i unes espadnyes³². I igualment interessant és el testament atorgat el 1417 per Pere Llorenç, negociant de la Vilanova de Palafolls i iniciador d'una influent nissaga local³³, el qual feia hereu de tots els seus béns el seu nebot Joan Llorenç. El testador no tenia fills, però sí que deixava una vídua, de nom Agneta, del benestar de la qual assumia la responsabilitat. En aquest sentit, i a banda de reconèixer-li el dot que li va aportar –55 lliures– i de garantir-li l'usdefruit dels béns d'ell mentre fos viva, establia que en cas de no entendre's amb l'hereu, tingués dret a una cambra del seu alberg, amb un llit format per matalàs, travesser, quatre parells de llençols i tres flassades de borra, a banda de tres estovalles i una dotzena de tovallons³⁴.

I la totalitat dels testaments, és clar, es cloïen amb el nomenament dels hereus universals del patrimoni que, i aquí sense sorpreses, privilegiaven els fills mascles sobre qualsevol altre nivell de parentiu, indistintament de l'origen pagès o vilatà dels testadors. Dels quaranta-sis testaments de la mostra palafollenca, en divuit casos l'hereu era un fill, en onze una filla, i els altres es repartien entre un germà –cinc casos–, el pare –tres casos–, el net, el nebot i el marit –dos casos cadascun–, la mare –un sol cas–, a més de dues ocasions en què es contemplava que l'herència recauria en el «prenyat», és a dir, en el fill que el testador esperava.

32 AHFF, Notarial, Palafolls 566 (13-II-1410) i (27-IX-1413).

33 SOLDEVILA, XAVIER *Entre el Capaspre i la Tordera. Orígens i primeres passes de la vila de Malgrat*. Malgrat, 2018, pàg. 154-159.

34 AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 578 (29-XI-1417). Tots aquests avantatges per a la seva dona, però, estaven condicionats al fet que seguís soltera i portés una vida honesta, una condició gens infreqüent als temps medievals i més enllà. De les condicions de vida folgades de Pere Llorenç en dona una idea que manés al seu hereu crear un censal mort de 7 lliures de preu per proveir dos aniversaris a la capella de la Vilanova de Palafolls, i que, encara, llegués 10 lliures als obrers de la capella perquè fessin fabricar «una gran campana de coure».

Entre els pares i els fills: una demografia difícil

A banda de les dades sobre les condicions econòmiques dels testadors i les seves famílies, els testaments medievals aporten notícies que ens permeten entrellucar qüestions de naturalesa demogràfica, una de les més relliscoses en tot estudi d'història medieval. D'una banda, ja s'ha exposat als paràgrafs anteriors que als testaments hi sovintegen les referències a germans i fills. Són dades interessants però que tan sols es poden prendre amb prudència, atès que no necessàriament tots els fills i germans s'havien de beneficiar dels llegats testamentaris i, sobretot, perquè els testaments ens informen de parents vius en el moment de redactar-se, obviant pràcticament sempre les dades sobre germans o fills difunts. I, encara, no sempre que s'esmentaven parents és possible comptabilitzar-los, perquè no és estrany que hi hagués llegats genèrics, com quan, el 1410, Nicolau, dona de Francesc de Puig, de la Vilanova de Palafolls, cedia 2 sous «a cadascun dels meus germans i germanes» i 12 diners «a cadascun dels meus nebots i nebodes».³⁵ Amb totes aquestes precaucions, és possible identificar una quinzena de testaments on es detallen germans vius del testador, a més de quatre testaments més on, simplement, se'ns informa que el testador tenia germans. Les xifres oscil·len entre dos i cinc germans –incloent-hi qui atorgava el testament–, amb una mitjana d'entre dos i tres germans vius per família. Amb tot, és molt més segur treballar amb les referències a fills, en la mesura que és més fàcil que fossin esmentats ells, i no pas els germans. I, de fet, els fills són citats fins i tot quan encara havien de néixer, com és el cas de dos «prenyats» els drets dels quals, curiosament eren reservats, si més no quan hi havia la possibilitat d'esdevenir hereus. Així, el 1410, Bernat Jalbert instituïa hereu universal el «prenyat» que esperava la seva dona, i només en cas que aquest morís, el patrimoni passaria al germà del testador; i, tres anys més tard, Margarida, la dona de Bernat Pedrer, sastre de la Vilanova de Palafolls, deixava hereva dels seus béns la criatura que ella mateixa estava gestant, i, si no podia ser, el seu propi pare.³⁶ Tenint això clar, dels quaranta-cinc testaments disponibles –cal descartar el repetit–, catorze no feien referència a cap fill. Dels trenta-un restants, es documenta des de testadors amb un sol fill –setze– fins a casos de quatre i cinc fills, i la mitjana global era de dos fills per testador. El valor d'aquestes xifres és, òbviament, més que relatiu, primer pel poc volum de la base estadística –una quarantena de testaments– i, després, perquè qualsevol imatge que puguem destil·lar era de tot menys fixa, unes altes taxes de natalitat –tres dels testadors estaven esperant un fill!– i una elevada mortalitat devien anar alterant la realitat de manera permanent. Respecte a la mortalitat, i, més concretament, respecte a l'esperança de vida, dels testaments palafollencs en

35 AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 566 (23-VI-1410).

36 AHFF, Notarial, vol. 566 (20-VI-1410) i (31-I-1413). I, encara, Pere sa Clota, oller de la Vilanova de Palafolls, el mateix 1410 parlava del «prenyat» que esperava la seva dona, que, en cas de sobreviure, seguia un altre fill que tenia, de nom Martorià, en la línia hereditària, a *Ibidem* (6-IX-1410).

podem treure una darrera notícia ben significativa, a partir de la freqüència amb què els testadors esmenten els pares o els nets a les seves darreres voluntats. Així, doncs, en divuit testaments hi ha referències als pares, mentre que de notícies dels nets tan sols se'n troben en set. Dit d'una altra manera: a diferència del que pugui passar amb els models demogràfics contemporanis, en el moment de la mort –o, si més no, de testar– era molt més fàcil tenir els pares vius que no pas haver conegut els nets.³⁷ Més enllà dels estralls que ocasionés la mortalitat infantil, l'esperança de vida era curta, i tant la freqüència amb què hi havia testadors –adults, doncs– que tenien els pares vius, com la raresa de la figura dels avis és una prova, en aquest sentit.³⁸

37 És clar que hi ha excepcions: des Bernat Noguera que nomenava el seu nét, anomenat com ell, el seu hereu universal; fins a Bernat Trull, que llegava 20 sous al seu avi, Martí Pruna; a AHFF, Notarial, vol. 566 (13-I-1405) i (9-IX-1410).

38 Com també ho és, és ben sabut, la freqüència de les segones núpcies. Als testaments palafollencs també se n'intueix algun cas: la mateixa Margarida, dona del sastre de la Vilanova de Palafolls, que testava embarassada, com s'acaba de citar, havia estat casada amb un cert Pere, ja traspassat, que li havia llegat 50 sous, a AHFF, Notarial, Palafolls, vol. 566 (31-I-1413).